

Куликова Л.Б.
*доктор педагогічних наук, професор,
перший проректор Херсонської державної морської академії*

ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ МОРСЬКІЙ ОСВІТІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ІННОВАЦІЇ

Сучасна вища морська освіта має деякі кардинальні відмінності та особливості, що існують в організації освітнього процесу в цілому, і це дає можливість стверджувати про існування і розвиток морської педагогіки і спеціальних науково-практичних розробок та проектів, що суттєво відрізняють її від педагогіки вищої школи інших професій.

З чого все починалось?

Шлях, який пройшла Херсонська державна морська академія (ХДМА) за останнє десятиріччя, - яскраве тому підтвердження. ХДМА – це найстаріше в Україні і в Російській Імперії морський навчальний заклад. Він був заснований у 1834 році за наказом Миколи I у Херсоні як морехідні класи. Збереглися унікальні архівні документи, в яких подається інформація про те, як сам цар зі своїм сином приїзжав до Херсону і спеціально відвідав заняття у цих класах.

У дворі приміщення був побудований дерев'яний макет корабля, на якому тодішні вільні моряки набували практичних навичок з морської справи, також існував і клас кораблебудування. Показово, що вільні матроси, як і випускники Херсонського училища, штурмани, шкіпери та суднобудівники мали забезпечити торговельний флот повним спектром фахівців. Так, разом з першим у Чорному морі училищем торговельного мореплавання виникла і почала розвиватися морська спеціальна педагогічна освіта.

З тієї пори на шляху Херсонського училища було 14 реорганізацій, 2 світові війни і 185 років безперервної праці та майже 50 тисяч випускників – таким було зростання Херсонського морського навчального закладу.

За останні 10 років, можемо з впевненістю сказати, що в розвитку навчального закладу відбулися глобальні зміни – від приватного інституту у 2006 р. до визнаної найкращої у Чорноморському басейні та Європі державної морської академії IV рівня акредитації, яка налічує 7000 учнів, курсантів і студентів із унікальною, потужною, сучасною матеріально-технічною базою.

Завдяки чому це стало можливим і з чого все починалося?

Перші системні та змістовні зміни відбулися в організації навчання іноземній мові. Загально відомо, що англійська та російська мови є офіційними конвенційними робочими мовами серед моряків усього світу.

У 2008-2009 рр. в інституті було лише декілька курсантів, які могли більш-менш вільно спілкуватися англійською мовою і то виключно на побутові теми, тому крьюінгові компанії зазнавали труднощів у відборі

студентів на практику. Тоді керівництво пішло на деякі рішучі дії, в певній мірі революційні. Спочатку було введено щоденне вивчення англійської мови з першого по останній курси навчання, але й ця міра не дала очікуваних результатів.

В певній мірі нам пощастило, коли за ініціативи німецької крюїнгової компанії Маролу Навігейшн було запроваджено пілотний проект з комунікативного підходу на заняттях з англійської мови на основі Модельного курсу 3.17 «Морська англійська мова», схваленого морською організацією ІМО та рекомендованого нею для використання у морських навчальних закладах світу.

Першими учасниками цього проекту у ХДМА стали 15 викладачів англійської мови і 186 курсантів 2-го курсу інституту та коледжу. Основними інструментами для впровадження цього підходу стали англійські підручники «Headway Elementary», вищезазначений модельний курс і 3 семінари-практикуми для викладачів, що проводилися спеціальним викладачем-інструктором від компанії Марлоу Навігейшн.

У перший рік навчання у 2008-2009 викладачі-учасники провели по 50 спеціальних занять, на яких вчилися всі – і вчителі, і курсанти. Для супроводу процесу впровадження комунікативного підходу було призначено координатора з індивідуальним навчальним навантаженням, який працює і по сьогоднішній день, тому що ми вважаємо, що у цьому процесі ми повинні постійно вдосконалюватись. З самого початку й усі роки поспіль впровадження комунікативного підходу супроводжувалося щоденним відвідуванням і аналізом занять, проведенням практичних сесій з розвитку педагогічної майстерності викладачів, семінарів-практикумів, майстер-класів, щорічних науково-практичних конференцій, і що не менш важливо – постійною увагою й підтримкою з боку керівництва закладу.

На другому етапі проекту у 2009-2010 рр. за наказом ректора вже всі викладачі англійської мови (на той час 53) повинні були залучитися до вивчення та впровадження комунікативного підходу, починаючи навчання на цій основі з усіма студентами з першого курсу.

Це був час перевірки здатності педагогічного загалу викладачів англійської мови самотійно прокладати шлях до успіху. Заняття і майстер-класи з викладачами проводилися щомісяця, було створено робочу групу з розробки нових навчальних програм з англійської мови, англійської мови за професійним спрямуванням та ділової англійської мови, які мали стати наскрізними від першого курсу коледжу до шостого курсу магістратури в академії. І як результат за 10 років напруженої роботи всіх викладачів в цьому проекті були отримані позитивні результати, а саме:

- Створено повні авторські навчально-методичні комплекти (підручники та методичні розробки) для бакалавріату, спеціалітету, магістратури за всіма трьома морськими спеціальностями (судноводіння, суднова механіка та електро-механіка). Загалом за 10 років видано 22 підручника;

- Створено 3 кафедри з вивчення морської англійської мови за всіма спеціальностями, на яких працюють 68 викладачів, з них 13 за 10 років роботи в академії захистили кандидатські дисертації.

- Досягнуто головного результату - за оцінкою Марлоу Навігейшн та інших крьюінгових компаній, що курсанти вільно володіють як побутовою лексикою, так і професійною. На сьогоднішній день у компанії немає жодних претензій до організації навчання, лише схвальні відгуки про високий рівень володіння курсантами англійською мовою.

Наразі всі викладачі англійської мови проводять роботу з адаптації комунікативного підходу до особливостей компетентнісного підходу.

Наступна велика педагогічна проблема над вирішенням якої працював весь педагогічний колектив – це здійснення першого в Україні науково-практичного експерименту, що проводився у ХДМА за Наказом МОН та НАПН України серед вищих морських навчальних закладів у 2014-2018 рр. за темою «Теоретико-методичні засади реалізації компетентнісного підходу в системі ступеневої підготовки фахівців морської галузі». Основною метою якого стало, враховуючи світові тенденції, досягти підвищення рівня якості освіти морських фахівців, які могли б стати конкурентоспроможними на світовому ринку праці, шляхом експериментального впровадження найбільш ефективної методики підготовки морських фахівців за ступенями: від професії матроса-моториста до старшого механіка, капітана, і яка би поєднала в собі найкращі національні традиції морської освіти та світові досягнення у навчанні майбутнього командного складу суден відповідним компетенціям.

Експеримент вже завершився і досяг мети: розроблено і перевірено власну авторську (участь приймали всі кафедри, структурні підрозділи і викладачі) методичну систему запровадження компетентнісного підходу до організації освітнього процесу, з орієнтацією на інноваційні технології навчання на засадах інтеграції та взаємозв'язку між гуманітарною, фундаментальною та професійною підготовкою шляхом розробки цілісної компетентнісної моделі морського фахівця.

Ми стали розробниками авторського галузевого стандарту вищої морської освіти за всіма кваліфікаційними рівнями від молодшого спеціаліста до бакалавра на засадах компетентнісного підходу.

Була проведена титанічна робота: викладачі академії переробили робочі програми, лекційні, практичні та лабораторні заняття з усіх дисциплін з урахуванням кожної професійної компетенції.

За результатами експерименту і загалом за весь період було захищено **47 дисертацій**, з них: на здобуття наукового ступеня **доктора наук** – 4 співробітники; на здобуття наукового ступеня **кандидата наук** – 43 співробітники. Ця робота знайшла повне відображення у п'яти колективних монографіях.

Ще одним інноваційним нововведенням, яке було розпочато ще до початку експерименту, була розробка та впровадження пілотного курсу «Менеджмент морських ресурсів».

Основна мета новоствореної дисципліни полягає в сприянні формуванню та закріпленню позитивних стосунків між офіцерами та підлеглими, забезпеченню ефективного спілкування, адекватного сприйняття та аналізу думок, рекомендацій офіцерів у командній роботі, формуванню у них зразкових лідерських умінь та оволодіння стандартними процедурами щодо прийняття виважених рішень, а також в екстремальних ситуаціях. Тобто матеріал курсу спрямовувався на забезпечення умінь курсантів попереджувати можливість наступної аварії на підставі активізації прогностичних здібностей, уяви тощо, а не концентрацію на прихованих помилках, оскільки кожна прихована помилка може стати реальною загрозою нових можливих аварій.

Цей курс було погоджено з МОН України, підготовлено повний навчально-методичний комплект цієї дисципліни.

ХДМА стало розробником методики викладання української версії цього курсу, який тепер викладається в усіх вищих морських закладах України за нашими підручниками. В підтвердження важливості введення курсу ММР, слід підкреслити, що сьогодні у світовій морській галузі постійно зростають вимоги до готовності моряків якісно виконувати виробничі завдання в екстремальних умовах. Саме тому колектив академії ініціював розробку та реалізацію нового педагогічного проекту, а саме: «Організація і проведення курсантами в стінах академії повноцінної суднової вахти на якісно новій основі – використання створеної, навчальної, практичної і тренажерної бази академії».

Стан нашої матеріально-технічної, тренажерної бази за обсягом і змістовною частиною дозволяє створити навчально-тренажерний комплекс «Віртуально-реальне судно морської індустрії».

Обладнання для лабораторій і тренажерів в Комплексі було придбано та встановлено завдяки багаторічній плідній співпраці академії з компаніями – партнерами та за підтримки центральних і місцевих органів влади. До складу Комплексу увійшли 19 лабораторій, 16 тренажерів і 21 навчальний кабінет, що в повній мірі відповідає сучасному судну. На цьому віртуально-реальному судні, не виходячи зі стін академії одночасно зможуть проходити підготовку кілька десятків курсантів. Така підготовка буде здійснюватися не лише в умовах максимально наближених до реальних, але в умовах безпосереднього несення суднової вахти.

Застосування лабораторій і тренажерів дозволить здійснити якісну тренажерну підготовку суднової команди, відпрацьовувати злагоджені дії екіпажу в небезпечних ситуаціях і в умовах наявності навігаційних небезпек, виводячи рівень підготовки фахівців у навчальному закладі на якісно новий щабель.

Головна мета цього проекту – використати в повному обсязі створений комплекс навчальної, практичної, тренажерної та виробничої бази для цього зараз розробляється спеціальне програмно-методичне забезпечення та готуються спеціально підготовлені кадри з числа професійних моряків – фахівців вищої кваліфікації і представників менеджменту морської індустрії.

Сьогодні в академії працюють і паралельно ходять у рейси 31 дійсний капітан далекого плавання, 16 старших механіків та електромеханіків першого розряду.

Залучення до участі в проекті досвідчених морських фахівців-практиків дозволить моделювати наближені до реальної дійсності експериментальні умови несення вахти курсантами на існуючій базі.

В основі цього експерименту закладається принципово нова організація навчального процесу. Основні завдання впровадження проекту «Віртуально-реальне судно морської індустрії»:

- Здійснювати в ХДМА підготовку морських фахівців шляхом системного впровадження в навчальний процес ІТ-технологій;

- Інформувати професорсько-викладацький склад з боку компаній-партнерів про зміни в ІТ-технологіях організації роботи їх транспортних засобів, новітні методики досягнення узгоджених дій екіпажів суден в екстремальних умовах і на цій основі вдосконалення менеджменту управління судновими командами інтернаціонального складу;

- Готувати високо ерудованих, дисциплінованих молодих людей. Розвивати у них ділове мислення, вміння чітко виконувати і віддавати команди.

Існуюча система організації навчального процесу в морських навчальних закладах забезпечує теоретичну та практичну підготовку. Експериментом надається можливість навчання курсантів несення вахти в умовах, наближених до реальної виробничої діяльності на судах.

В основі експерименту закладається принципова нова організація навчального процесу пропонується:

Теоретична підготовка (1-2 курс).

На основі вимог національних стандартів підготовки та вимог Міжнародної конвенції ПДМНВ 78/95 із поправками, внести зміни і доповнення в навчальні плани та навчально-методичні комплекси дисциплін на 1-му, 2-му курсах – перед першою практикою і на старших курсах – перед другою практикою і працевлаштуванням.

Практична підготовка (2-3 курс).

Проводити практичну підготовку курсантів через впровадження експериментальних систем несення вахти, спираючись на базові вимоги «Положення про організацію і впровадження наскрізної практики курсантів».

Тренажерна підготовка (3-4 курс).

Організовувати та проводити практичне навчання курсантів, починаючи з навчально-тренажерної бази академії за курсом комплексного

відпрацювання компетентностей і закінчуючи об'єднаним заліковим тренінгом.

Організація та проведення несення вахти курсантами на базі «Судна» (4-5 курс).

Зміст і методику проведення вахт планують викладачі академії спільно з членами клубу досвідчених моряків.

База віртуально-реального судна ділиться на складові, відповідно до судової ролі виробничого судна.

Проведення вахти буде супроводжуватися аудіо та відеозаписом, в онлайн режимі з трансляцією на п'яти центрах спостереження:

- Капітанський місток,
- Машинне відділення;
- Служба електромеханіка;
- Актівий зал;
- Зал засідання вченої ради.

У перших трьох будуть розташовуватися курсанти, а в інших керівники та фахівці наставники.

Вся програма навчальної та тренажерної практики буде розподілена на п'ять етапів, які за обсягом будуть відповідати 5-ти місяцям практичного навчання курсантів, крім місяців здачі сесій, випускних іспитів і річних атестацій.

У день проведення вахт розклад занять передбачатиме об'єднання занять зі спорідненими предметами професійної підготовки, а також спец предметів і гуманітарних дисциплін, що входять до курсу «Менеджмент морських ресурсів».

Кожного дня, у процесі несення вахти, будуть відбиратися найкращі курсанти, і з їх числа буде формуватися показова команда курсантів-тренерів, які проводитимуть підсумкову показову тижневу вахту.

Решта курсантів на п'ятий день буде присутня в центрах спостереження і оцінювати якість несення вахти показовою командою.

При цьому, курсанти-експерти будуть порівнювати свої дії в процесі своїх вахт із діями членів показової команди.

Результат їх спостереження стане предметом для подальших дискусій з членами Клубу.

Наступного за несенням вахти тижнем курсанти в процесі занять зі спеціальних дисциплін аналізуватимуть якість несення вахти курсантами, згідно з вимогами ПДМНВ 78/95, а також сучасними вимогами морської індустрії.

На 3-му тижні проводитимуться дискусії-аналізи за результатами проведення показової вахти, де учасниками будуть власне курсанти, викладачі та члени Клубу.

За підсумками дискусії видавництвом академії будуть випускатися «інформаційні бюлетені» для навчальних груп.

З 2016 року Академія стала організатором ще одного нового освітнього проекту «ХДМА - Південна Азія та Африка», метою якого є навчання іноземних студентів винятково англійською мовою. Пройдений за три роки період показав, що отриманий підхід дає певні позитивні результати. Поки що це наш пілотний проект.

В академії сьогодні навчаються іноземні студенти з Єгипту, Азербайджану, Нігерії, Гани, Камеруну, Грузії, Індії, Пакистану, Бангладешу, Ірану, Тунісу, Молдови, Марокко, Лівану, Туреччини, Вірменії, Португалії, Сирії, Анголи, Казахстану, Росії.

Сьогодні у нас навчаються 113 іноземних громадян серед них 62 на денній формі всього на трьох курсах, сформовано 6 груп, у яких навчання проводиться англійською мовою.

В ХДМА працює велика кількість викладачів, які вільно володіють англійською мовою, переважно це капітани далекого плавання, старші механіки та електромеханіки, саме тому викладання спеціальних професійних предметів іноземною мовою є реальним та ефективним.

З 2016 р. в академії було також створено групи, в яких розпочали вивчати англійську мову всі бажаючи, це близько 100 осіб – викладачі, лаборанти та співробітники, що дозволить в майбутньому перейти на викладання англійською мовою всіх дисциплін, так як відомо, що для моряків всього світу англійська є головною професійною мовою.

Особливо слід підкреслити, що системно цю роботу було сплановано на кафедрі гуманітарних дисциплін на весь період навчання на бакалавріаті. Всі гуманітарні предмети також викладаються англійською. Ми вважаємо, що готуємо еліту професійних моряків як для України, так і для світового флоту, тому з реального життя виникла потреба ввести новий курс «Всесвітня історія (англійською мовою)».

Коли наші моряки прибувають закордон, вони стикаються з проблемами розуміння історії, культури та світогляду інших країн і роботи у міжнародному екіпажі. Ми вважає, що цей курс також буде в нагоді і для більшого розуміння історії, культури, звичаїв та традицій народів, з якими співпрацюють моряки.

На даному етапі ведеться підготовка навчального посібника «курс лекцій з Всесвітньої історії», який буде включати декілька книг «Стародавній світ», «Епоха середньовіччя», «Нова історія і сучасний світ у ХХ-ХХІ ст.». це буде повний навчально-методичний комплект.

Грунтовні знання з всесвітньої історії в усі часи були ознакою та взірцем високої культури, вихованості та освіченості людини.

Власний досвід викладання цієї дисципліни протягом двох років дає підстави стверджувати про великий інтерес і зацікавленість до вивчення світової історії, особливо у курсантів з африканських країн.

Розраховуємо що в найближчі три роки ця теоретико-методична робота буде завершена і ці навчальні посібники можуть бути використані всіма бажаючими. На сьогоднішній день аналогів їм немає як в Україні, так і в

країнах найближчого зарубіжжя Білорусії, Росії та інших. Дисциплін розрахована на 20 лекцій, 12 семінарів, залік та екзамен.

На сьогоднішній день всі викладачі кафедри гуманітарних дисциплін працюють над виконанням держбюджетного проекту «Формування прикладних та методичних аспектів викладання гуманітарних дисциплін у процесі підготовки фахівців морської галузі на засадах компетентнісного підходу».

Планується, що в найближчі три роки буде створено повні навчально-методичні комплекси англійською мовою з дисциплін: «Всесвітня історія», «Історія та культура України у світовому контексті», «Географія судноплавства та океанські шляхи», «Українська мова для побутового спілкування», «Психологія» та інші.

Також на кафедрі гуманітарних дисциплін розробляються такі специфічні професійні дисципліни як: «Історія мореплавства», «Географія судноплавства», «Етико-релігійна толерантність у багатонаціональному екіпажі суден», МРМ та інші.

Розробка, написання змісту та методика цих дисциплін сьогодні дозволяє це робити на найсучаснішому обладнанні.

В академії у 2017 році було створено кафедру інноваційних технологій та технічних засобів судноводіння та лабораторію інноваційних технологій з метою навчання викладачів новітнім технологіям, роботі в єдиному інформаційно-освітньому просторі, допомоги при формуванні електронно-освітнього і наукового контенту.

В лабораторії є наявним сучасне комп'ютерне обладнання, мультимедійний інтерактивний Full HD і Ultra HD пристрій на базі Windows та Android, який дозволяє використовувати 3d моделі, віртуальне навчання.

Сьогодні всі викладачі вчаться створювати інтерактивні лекції і семінари, лабораторії та практичні використовуючи ці лабораторії.

Впроваджується електронне навчання на платформі ZMS Moodle, створено електронний курс «Moodle навчання».

Таким чином, узагальнюючи вище викладене про організацію педагогічної роботи в стінах академії можна зробити наступні висновки:

1. На відміну від інших існуючих спеціальностей, які добре в науці описані, досліджені у багатьох дисертаційних роботах, а також у теоретичних і прикладних експериментах, педагогічна теорія і практика у вищій морській освіті знаходиться на початку свого шляху, з урахуванням вимог швидкоплинного часу, потрібно змінюватися відповідно до розвитку інноваційних технологій, (перед усім ІТ технології) і новітньої суднової техніки.

2. Розвиток і досягнення у сучасній світовій вищій морській освіті – яскравий тому приклад. Це навчальні тренажерні комплекси в Манілі, Штетіні, Туреччині, Бразилії, Америці та інших провідних морських державах.

3. На відміну від інших вузів країни ми проходимо кожні 5 років Європейський аудит від головної в світі Міжнародної морської організації на відповідність існуючим нормам і правилам, а також стану навчально-тренажерної бази і загалом теорії та методиці навчання. Вся наша педагогічна робота є суворо регламентованою у відповідності до вимог єдиної системи якості ІСО. За 10 років ми вже двічі успішно проходили таку перевірку.

4. Всі світові, а також і українські вищі морські навчальні заклади працюють в цій системі, за цим майбутнє для всі інших вузів. Така система упорядковує, дисциплінує та систематизує всю працю.

5. Ще одне, що нас суттєво відрізняє від всіх інших вузів так це те, що майбутній морський спеціаліст отримує базову гуманітарну, лінгвістичну та технічну освіту, яку він на практиці повинен використовувати постійно та водночас у комплексі на відміну від всіх інших спеціальностей, які загалом прийнято розділяти на гуманітарні, технічні та будь-які інші.

Також слід доповнити образ сучасного моряка достатньою фізичною підготовкою!

Ця спеціальність як і підготовка космонавтів вимагає досконалої психічної, високоінтелектуальної та фізичної підготовки, що шліфується на заняттях з фізичної підготовки, спеціальних тренажерах та заняттях з першої медичної допомоги. Тому що майбутній моряк повинен добре знати медицину і вміти надавати першу невідкладну медичну допомогу на судні.